

УДК 069.5:623.4

**Шевченко Олена Василівна**

завідувачка сектору  
“Декоративно-ужиткове мистецтво”  
науково-дослідного відділу збереження фондів,  
Національний музей історії України  
(Київ, Україна)

**Olena V. Shevchenko**

Head of the Sector “Decorative Applied Arts”,  
Research Department of Preservation of Funds,  
The National Museum of the History of Ukraine  
(Kyiv, Ukraine)

## ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

### FIREARMS OF WORLD WAR II IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE

#### *Анотація*

У статті представлено зразки вогнепальної зброї, яку виготовляли та використовували в роки Другої світової війни. З'ясовано етапи поповнення колекції зазначеними предметами. В розвідці згадані прізвища осіб, причетних до передачі зброї в музей, та військових, яким належала зброя з музейної колекції.

**Ключові слова:** Національний музей історії України, колекція, вогнепальна зброя, виставки.

#### *Abstract*

The article presents the samples of firearms manufactured and used during World War II. The stages of replenishing the collection with the indicated objects are clarified. The individual names of the people involved in the transfer of the weapons to the museum and the names of the militaries who owned the weapons from the museum collection are mentioned.

**Key words:** The National Museum of the History of Ukraine, collection, firearms, exhibitions.

Всі музейні предмети мають історичну, наукову і культурну цінність та надзвичайно важливі для досліджень, експозиційної, виставкової та просвітницької роботи музею. Речі, виокремлені з реального світу й переміщені до музейного середовища, при проведенні атрибуції потребують визначення автентичності, джерела надходження, дати створення, призначення предмета, матеріалу, техніки, збереженості та інших критеріїв. Але існують критерії, які складно встановити для багатьох предметів. Наприклад, авторська належність, яку неможливо визначити, коли йдеться про предмети масового та серійного виробництва<sup>1</sup>. В цьому випадку легко з'ясувати дату й місце виготовлення, проте побутування та легенду підтвердити дуже складно.

Стаття не передбачає розкриття унікальності предметів і з'ясування їхньої історичної важливості чи стосунку до знакових подій, її метою є лише представлення предметів зброї, що належать до серійного виробництва та мають дату виготовлення і маркування, та визначення ймовірного місця створення.

Під час дослідження походження музейних предметів зброї було визначено декілька періодів формування колекції та умовно розділено їх на певні етапи розвитку та становлення. Найцікавіший етап – розквіт, припадає на кін. XIX – поч. XX ст., коли формувалися перші колекції завдяки зусиллям Київського товариства заохочення мистецтв; згодом долею музею та його колекцій опікувалося Київське товариство старожитностей і мистецтв, до складу якого входили відомі діячі науки й культури, священнослужителі, колекціонери<sup>2</sup>.

Однією з найменш досліджених є історія взірців зброї, переданих до музею в 1938–1945 рр. Так, у березні 1938 р. із київського Музею народного мистецтва надійшло бл. 100 предметів зброї. В 1944 р. музейна колекція поповнилася особистими речами героїв Радянського Союзу С. П. Горбунова (трофейний кинджал та портсигар), А. М. Сулими (пістолет) та трофейною зброєю, переданою військовими частинами “Польова пошта 15 337” та “Польова пошта 01 949”. У 1945 р. зброя до музею надходила з військових частин, інтендантських складів, а також її купували у приватних осіб. До музейного зібрання зброї увійшли також експонати “трофейної виставки” та виставки “Партизани України”<sup>3</sup>. У 1970-х рр. майже вся

1 Галустьян Г. А. База данных атрибуции научно-технических коллекций: опыт, разработки и перспективы развития // История техники и музейное дело. – Вып. 3. – 2006. – С. 265–274.

2 Шевченко О. Документація Центрального державного історичного архіву України у м. Києві з історії створення Київського музею старожитностей і мистецтв // Науковий вісник Національного музею історії України. – Вип. 5. – 2019. – С. 277–281 / [Електронний ресурс]: Науковий вісник НМІУ. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiiu.com.ua/index.php/nv/article/view/384> (дата звернення: 10.03.2020). – Назва з екрана.

3 НМІУ / Відділ обліку фондової колекції / Фондово-облікова документація “Партизани України” та “Трофейна виставка”: списки МП, прийнятих на виставки.

зброю 1930–1940 рр. Державного історичного музею України<sup>4</sup> передали до щойно створеного Музею Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.<sup>5</sup>

Нині НМІУ володіє невеликою кількістю радянської та німецької вогнепальної, холодної зброї часів Другої світової війни. Це, зокрема, дві протитанкові рушніці конструкції Дегтярьова (ПТРД, інв. №№ 3–1420 та 3–1694) та протитанкова рушніця Симонова (ПТРС, 3–1421).

Основною зброєю піхоти на початку Другої світової війни були фугасні ручні гранати та протитанкові рушніці (ПТР, з нім. “panzerbuhse”), що відрізняються за калібром (7,92–20 мм), типом (самозарядні, магазинні, однозарядні), розмірами, вагою, компонованням.

У серпні 1941 р. на озброєння Червоної армії надійшла ПТР конструкції Дегтярьова (ПТРД)<sup>6</sup>, 29 серпня 1941 р. – ПТР системи Симонова (ПТРС), створена для застосування проти середніх і легких танків та бронемашин на дистанціях до 500 м, ведення вогню по ДОТам та вогневим точкам із дистанції до 800 м та по літакам із відстані до 500 м<sup>7</sup>. У зібранні НМІУ перебувають три ПТР – дві ПТРД (3–1420, 3–1694) та ПТРС (3–1421)<sup>8</sup>. Рушніці (3–1420 та 3–1421), згідно із накладною № 3/1154, передали з Київського військового округу. ПТР (3–1694) надійшла з Музею історії комсомолу.

Зразком вогнепальної зброї, яку використовували під час Другої світової війни, є станковий кулемет, створений у 1883 р. конструктором Г. С. Максимом<sup>9</sup>. У зібранні НМІУ є три станкових кулемета системи Максим. Кулемет взірця 1943 р. (3–1229), згідно із нарядом СБ–507, надійшов до музею зі складу Київського військового округу, кулемет взірця 1942 р. (3–1385), згідно із нарядом 1360, одержано із в/ч 67 885 м. Ніжина, кулемет взірця 1944 р. (3–1695) – із Музею історії комсомолу.

Потужною автоматичною зброєю для знищення живої сили та ураження вогневих позицій ворога в роки Другої світової війни були ручні піхотні кулемети конструкції Дегтярьова (ДП), перші з яких у 1927 р., виготовлені на Ковровському заводі, взяла на озброєння Робітничо-селянська Червона армія. ДП став одним із ранніх зразків радянської вогнепальної зброї, що до завершення Другої світової війни застосовувалася для вогневої підтримки піхоти. Після війни кулемет ДП і його модернізований варіант ДПМ зняли з озброєння Радянської армії та почали постачати до інших країн<sup>10</sup>. У музейному зібранні є два кулемети ДП (3–1227 та 3–1419), отримані зі складу Київського військового округу<sup>11</sup>.

Ще одним видом автоматичної зброї, що із 21 грудня 1941 р. перебувала на озброєнні Червоної армії, був розроблений у 1940 р. пістолет-кулемет конструкції Г. К. Шпагіна<sup>12</sup>. В музейному зібранні зберігається три пістолети-кулемети системи Шпагіна (ППШ). Два з них (3–546 та 3–547) передали до музею в 1944 р. із в/ч “Польова пошта 15 337”. Пістолет-кулемет (3–991) належав командирі Холменського партизанського загону ім. Леніна (Чернігівська обл.) І. І. Водоп’янову, до музею надійшов із виставки “Партизани України”<sup>13</sup>.

Радянські війська використовували і створені в 1942 р. пістолети-кулемети конструкції О. Судаєва (ППС), які вважаються найкращими пістолетами-кулеметами часів Другої світової війни. В музейній колекції представлені два пістолети-кулемети системи Судаєва. Один із них (3–1000), що надійшов із виставки “Партизани України”, вручений партизану Малишеву командуванням партизанського загону Шитова. Із цим кулеметом Малишев воював до червня 1944 р. Другий пістолет-кулемет (3–1399), переданий секретною частиною Президії Верховної ради УРСР, належав колишньому Голові Президії Верховної Ради УРСР Д. С. Коротченку<sup>14</sup>.

Ще одним видом зброї означеного періоду з музейного зібрання є навчальна самозарядна гвинтівка Токарева (СВТ) зразка 1938 р. (3–1423), згідно з нарядом № 3/1154, передана Київським військовим округом<sup>15</sup>.

У НМІУ зберігається німецька автоматична зброя: автомат МР–38 (3–543), переданий в/ч “Польова Пошта 15 335”.

В музейній колекції також представлена німецька та радянська короткоцієвкова вогнепальна зброя часів Другої світової війни. Парабелум системи Люгер (3–525) надійшов у 1944 р. Ще два зразки (3–483 та 3–759) отримано від бійців та офіцерів військової частини “Польова пошта 15 337”.

Пістолет Р–38 системи Вальтер (3–1414), переданий до музею І. С. Буторіною, належав її чоловікові, В. В. Буторіну

4 Шевченко О. Колекція зброї та предметів з дорогоцінних металів Національного музею історії України: історія формування // Музей – платформа суспільного діалогу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Львівського історичного музею (Львів, 24 жовтня 2019 р.) / Львівський історичний музей. – Львів: Афіша, 2019. – С. 23–35.

5 Нині – Національний музей історії України у Другій Світовій війні.

6 ПТРД / [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ПТРД> (дата звернення: 18.02.2020). – Назва з екрана.

7 ПТРС / [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ПТРС> (дата звернення: 18.02.2020). – Назва з екрана.

8 НМІУ. – Науково-дослідний відділ документально-речових фондів – Інв. книга “Зброя”. – Т. 3.

9 Кулемет Максима / [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Кулемет-Максима> (дата звернення: 18.02.2020). – Назва з екрана.

10 Ручной пулемет Дегтярева / [Электронный ресурс]: Militaryarms.ru. – Режим доступа: <https://militaryarms.ru/oruzhie/pulemety/degtyareva> (дата обращения: 18.02.2020). – Название с экрана.

11 НМІУ. – Науково-дослідний відділ документально-речових фондів – Інв. книга “Зброя”. – Т. 3.

12 Пистолет-пулемет Шпагина / [Электронный ресурс]: Militaryarms.ru. – Режим доступа: <https://militaryarms.ru/oruzhie/pulemety/pistolet-pulemet-shpagina> (дата обращения: 18.02.2020). – Название с экрана.

13 НМІУ. – Науково-дослідний відділ документально-речових фондів – Інв. книга “Зброя”. – Т. 1.

14 НМІУ. – Науково-дослідний відділ документально-речових фондів – Інв. книга “Зброя”. – Т. 2.

15 Трофимов А. За что морская пехота любила капризную “Светку”: история СВТ–40 / [Электронный ресурс]: История РФ. – Режим доступа: <https://histrf.ru/biblioteka/b/za-cto-morskaya-piekhota-liubila-kapriznuiu-svietku-istoriia-svt-40> (дата обращения: 18.02.2020). – Название с экрана.

– герою Радянського Союзу, учаснику громадянської війни, німецько-радянської війни, командир кавалерійського (шабельного) взводу 23-го кавполку 61-ї кавдивізії 4-го кавкорпусу<sup>16</sup>.

Серед особистих речей бійців та офіцерів, що надійшли до музею в 1944 р., містяться пістолети системи Маузер (3–484) та Беретта (3–485).

У музейній колекції зберігається пістолет системи Штеєр зразка 1916 р. (3–758), навчальний пістолет ТТ зразка 1930 р. (3–1422), револьвери системи Наган (3–760, 3–762, 3–763), а також пістолет ТК (Тульський Коровіна) зразка 1926 р. (3–1318) – нагорода “Ветерану РККА тов. Петрову И. И. от Черкасского Горсовета 23 февраля 1932 г.”<sup>17</sup>.

Крім того, музейне зібрання зброї представлено певною кількістю гвинтівок системи Мосін та гвинтівок системи Маузер 1916–1919 рр., які використовувалися в роки Другої світової війни. До музею зброя надійшла з Історичного архіву Міністерства внутрішніх справ (Москва), з виставки “Партизани України” та Трофейної виставки.

Означені зразки вогнепальної зброї часів Другої світової війни із зібрання НМІУ активно залучаються до експонування у постійній музейній експозиції та тимчасових виставках, остання з яких – “Зброя та військово спорядження в колекції Національного музею історії України: від давнини до сучасності”, діяла у НМІУ із грудня 2016 р. до вересня 2019 р.

## ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галустян Г. А. База данных атрибуции научно-технических коллекций: опыт, разработки и перспективы развития // История техники и музейное дело. – Вып. 3. – 2006. – С. 265–274.
2. Кулемет Максима / [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Кулемет-Максима> (дата звернення: 18.02.2020). – Назва з екрана.
3. НМІУ. – Відділ обліку фондової колекції. – Фондово-облікова документація. – “Партизани України”, “Трофейна виставка”. Списки МП, прийнятих на виставки.
4. НМІУ. – Науково-дослідний відділ документально-речових фондів. – Інв. книга “Зброя”. – Т. 1–3.
5. Пістолет-пулемет Шпагіна / [Електронний ресурс]: Militaryarms.ru. – Режим доступу: <https://militaryarms.ru/oruzhie/pulemety/pistolet-pulemet-shpagina> (дата звернення: 18.02.2020). – Названня з екрана.
6. ПТРД / [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ПТРД> (дата звернення: 18.02.2020). – Назва з екрана.
7. ПТРС / [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ПТРС> (дата звернення: 18.02.2020). – Назва з екрана.
8. Ручной пулемет Дегтярева / [Електронний ресурс]: Militaryarms.ru. – Режим доступу: <https://militaryarms.ru/oruzhie/pulemety/degtyareva> (дата звернення: 18.02.2020). – Названня з екрана.
9. Трофимов А. За что морская пехота любила капризную “Светку”: история СВТ-40 / [Електронний ресурс]: История РФ. – Режим доступу: <https://histrf.ru/biblioteka/b/za-chto-morskaia-piekhota-liubila-kapriznuu-svietku-istoriia-svt-40> (дата звернення: 18.02.2020). – Названня з екрана.
10. Шевченко О. Документація Центрального державного історичного архіву України у м. Києві з історії створення Київського музею старожитностей і мистецтв // Науковий вісник Національного музею історії України. – Вип. 5. – 2019. – С. 277–281 / [Електронний ресурс]: Науковий вісник НМІУ. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.com.ua/index.php/nv/article/view/384> (дата звернення: 10.03.2020). – Назва з екрана.
11. Шевченко О. Колекція зброї та предметів з дорогоцінних металів Національного музею історії України: історія формування // Музей – платформа суспільного діалогу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Львівського історичного музею (Львів, 24 жовтня 2019 р.) / Львівський історичний музей. – Львів: Афіша, 2019. – С. 23–35.

## REFERENCES

1. Galustian G. A. Baza dannykh atributsii nauchno-tehnicheskikh kolleksiyy: opyt, razrabotki i perspektivy razvitiya // Istoriya tekhniki i muzeynoe delo. – Vyp. 3. – 2006. – S. 265–274.
2. Kulemet Maksyma / [Elektronnyi resurs]: Vikipediia. Vilna entsyklopediia. – Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Kulemet-Maksyma> (data zvernennia: 18.02.2020). – Nazva z ekrana.
3. NMIU. – Viddil obliku fondovoi koleksii. – Fondovo-oblikova dokumentatsiia. – “Partyzany Ukrainy”, “Trofeina vystavka”. Spysky MP, pryiniatykh na vystavky.
4. NMIU. – Naukovo-doslidnyi viddil dokumentalno-rechovykh fondiv. – Inv. knyha “Zbroia”. – T. 1–3.
5. Pistolet-pulemet Shpagina / [Elektronnyi resurs]: Militaryarms.ru. – Rezhym dostupa: <https://militaryarms.ru/oruzhie/pulemety/pistolet-pulemet-shpagina> (data obrashcheniya: 18.02.2020). – Nazvanie s ekrana.
6. PTRD / [Elektronnyi resurs]: Vikipediia. Vilna entsyklopediia. – Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/PTRD> (data zvernennia: 18.02.2020). – Nazva z ekrana.
7. PTRS / [Elektronnyi resurs]: Vikipediia. Vilna entsyklopediia. – Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/PTRS> (data zvernennia: 18.02.2020). – Nazva z ekrana.
8. Ruchnoy pulemet Degtyareva / [Elektronnyi resurs]: Militaryarms.ru. – Rezhim dostupa: <https://militaryarms.ru/oruzhie/pulemety/degtyareva> (data obrashcheniya: 18.02.2020). – Nazvanie s ekrana.

16 НМІУ. – Науково-дослідний відділ документально-речових фондів – Інв. книга “Зброя”. – Т. 3.

17 НМІУ. – Науково-дослідний відділ документально-речових фондів – Інв. книга “Зброя”. – Т. 2.

9. *Trofimov A.* Za chto morskaiia pekhota lyubila kapriznuyu “Svetku”: istoriya SVT–40 / [Elektronnyi resurs]: Istoriya RF. – Rezhim dostupa: <https://histrf.ru/biblioteka/b/za-chto-morskaiia-piekhota-liubila-kapriznuiu-svietku-istoriia-svt-40> (data obrashcheniya: 18.02.2020). – Nazvanie s ekrana.

10. *Shevchenko O.* Dokumentatsiia Tsentralnoho derzhavnoho istorichnoho arkhivu Ukrainy u m. Kyievi z istorii stvorennia Kyivskoho muzeiu starozhytnosti i mystetstv // Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. – Vyp. 5. – 2019. – S. 277–281 / [Elektronnyi resurs]: Naukovyi visnyk NMIU. – Rezhym dostupu: <http://visnyk.nmiu.com.ua/index.php/nv/article/view/384> (data zvernennia: 10.03.2020). – Nazva z ekrana.

11. *Shevchenko O.* Kolektsiia zbroi ta predmetiv z dorohotsinnykh metaliv Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy: istoriia formuvannia // Muzey – platforma suspilnoho dialohu: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Lvivskoho istorichnoho muzeiu (Lviv, 24 zhovtnia 2019 r.) / Lvivskyi istorichnyi muzei. – Lviv: Afisha, 2019. – S. 23–35.